

Б. В. Бабін

*завідувач кафедри адміністративного та кримінального права
Одеської національної морської академії,
доктор юридичних наук, доцент,
babinb@ukr.net*

ПРОГРАМНЕ ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Бабін Б. В. Програмне правове забезпечення виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини в Україні. – Стаття.

У статті визначено специфіку програмного правового забезпечення реалізації в Україні норм та практики ЄСПЛ, вироблено пропозиції з удосконалення такого забезпечення. Автор визначився із роллю та перспективами застосування державних програм розвитку, цільових та інтеграційних програм у відповідних процесах, дослідив значення нормотворчого та бюджетного програмування у цій сфері, вказав на наявні недоліки відповідних правових механізмів та ув'язано з ними державної політики. Запропоновано схвалення державної цільової програми із запровадження в Україні стандартів Європейської конвенції про права людини та відповідної практики ЄСПЛ на п'ятирічний період із визначенням Міністерства юстиції України як її головного відповідального виконавця.

Ключові слова: програмне правове регулювання, рішення ЄСПЛ, практика ЄСПЛ, бюджетні програми, інтеграційні програми, нормотворчі програми, програми розвитку, цільові програми.

Бабин Б. В. Програмное правовое обеспечение исполнения решений и применения практики Европейского суда по правам человека в Украине. – Статья.

В статье определена специфика программного правового обеспечения реализации в Украине норм и практики ЕСПЧ, разработаны предложения по совершенствованию такого обеспечения. Автор определился с ролью и перспективами использования государственных программ развития, целевых и интеграционных программ в соответствующих правовых процессах, исследовал значение нормотворческого и бюджетного программирования в данной сфере, указал на имеющиеся недостатки соответствующих правовых механизмов и увязанной с ними государственной политики. Предложено принятие государственной целевой программы по внедрению в Украине

стандартів Європейської конвенції о правах человека и соответствующей практики ЕСПЧ на пятилетний период с определением Министерства юстиции Украины как ее главного ответственного исполнителя.

Ключевые слова: програмное правовое регулирование, решение ЕСПЧ, практика ЕСПЧ, бюджетные программы, интеграционные программы, нормотворческие программы, программы развития, целевые программы.

Babin B. V. Programming Legal Prohibition of Implementing the Decisions and Application the Practice of European Court of Human Rights in Ukraine. – Article.

The article outlines the specifics of programming legal prohibition the realization ECtHR's norms and practice in Ukraine, it produces the proposals for improving such programmatic implementation. Author determined the role and prospects of using the state development programs, state targeted and integration programs in relevant legal processes, investigated the value of the legislative and budgetary programming in this area, pointed out the disadvantages of specified legal mechanisms and of the state policy, tallied with them. There proposed approving the State target program for implementation in Ukraine of the standards of the ECHR and the relevant case law of the ECtHR on five-year period with the definition of the Ministry of Justice of Ukraine as its main responsible body.

Keywords: programming legal regulation, ECtHR decisions, ECtHR practice, budget programs, integration programs, legislative programs, development programs, targeted programs.

Дослідження програмних правових механізмів імплементації в Україні практики ЄСПЛ та виконання його рішень може бути не тільки яскравим прикладом широти застосування програмного регулювання у сучасних правових системах; це питання має величезну практичну значущість. Адже бюджетне, організаційне, кадрове, нормотворче забезпечення реалізації в Україні норм та стандартів, вироблених ЄСПЛ, сьогодні активно використовує програмні механізми, майже не висвітлені у сучасній правовій доктрині. Отже метою цієї статі є визначення специфіки програмного правового забезпечення реалізації в Україні норм та практики ЄСПЛ, вироблення пропозицій з удосконалення такого забезпечення.

Для цього необхідно визначитися із роллю загальнодержавних програм розвитку, цільових та імплементаційних програм у відповідних процесах, дослідити значення нормотворчого та бюджетного програмування, визначитися із формами розвитку відповідних

програмних правових механізмів. Програмне правове регулювання висвітлювалися у роботах О. Ю. Іваницького, В. О. Клочкова, В. О. Кроленко, Ю. К. Лобової, І. П. Поповської, Е. В. Третяка, К. В. Удовенко та ін., але питання імплементації норм міжнародного права у цих роботах висвітлювалося доволі оглядово, питання програмного правового забезпечення співпраці України та ЄСПЛ не підіймалися.

Програмне правове регулювання щодо національного виконання рішень ЄСПЛ та імплементації його практики визнається на європейському міжнародно-правовому просторі, про що свідчить, зокрема, зміст Інтерлакенської декларації від 19 лютого 2010 р., схваленої на Конференції високого рівня, проведеної за ініціативою швейцарського головування у Комітеті Міністрів РЄ. Конференцією було схвалено План дій як «інструмент політичного спрямування процесу реформування у напрямку забезпечення довготермінової ефективності конвенційної системи», що стосувався діяльності ЄСПЛ.

Задля виконання цього Плану дій, Конференція поставила загальних 8 завдань Комітету міністрів та Генеральному секретареві РЄ, державам та самому ЄСПЛ. При цьому План дій встановлював низку пропозицій щодо:

- права на індивідуальне звернення (3 позиції);
- виконання Конвенції 1950 р. на національному рівні (2 загальні позиції та 6 завдань до держав РЄ);
- відсіювання заяв до ЄСПЛ (3 завдання до держав та ЄСПЛ);
- повторюваних заяв до ЄСПЛ (пропозиції до ЄСПЛ, держав та Комітету міністрів РЄ);
- діяльності ЄСПЛ (заклики до держав РЄ та самої РЄ, а також до ЄСПЛ);
- нагляд за виконанням рішень ЄСПЛ (два завдання до Комітету Міністрів РЄ);
- спрощення процедури внесення змін до Конвенції 1950 р. [1].

Розуміння потреби застосування програмного регулятивного підходу у цій площині відображається й у двосторонніх документах, присвячених удосконаленню та забезпеченню співпраці України з РЄ. У цьому контексті можна вказати на План дій РЄ для України 2008-2011 від 25 червня 2008 р., у розділі I якого вказувалося, що «необхідно й далі докладати зусилля на ниві навчання ключових професійних груп із питань ЄСПЛ». Для цього планом пропонувалося організувати додаткове навчання щодо стандартів ЄСПЛ

і практики ЄСПЛ для суддів, прокурорів, адвокатів, посадових осіб правоохоронних органів, неурядових організацій, працівників секретаріатів Уповноваженого із прав людини й Урядового вповноваженого у справах ЄСПЛ, працівників установ кримінально-виконавчої системи, «продовжувати заходи співпраці щодо виконання рішень ЄСПЛ» [3].

Вказаний план передбачав реалізацію дворічного проекту «Підвищення рівня захисту й дотримання прав людини завдяки посиленню потенціалу окремих цільових груп (правників – суддів, прокурорів, адвокатів) і інститутів України (включно з Урядовим уповноваженим у справах ЄСПЛ) щодо використання в повсякденній роботі європейських стандартів і норм у царині прав людини» (грудень 2006 р. – грудень 2008 р.), як типового проекту РЄ у цій сфері. У свою чергу План дій РЄ для України на 2011-2014 роки від 23 червня 2011 р. передбачав здійснення проекту «Посилення захисту прав людини в контексті Європейської конвенції з прав людини шляхом зміцнення потенціалу Урядового уповноваженого в справах ЄСПЛ» протягом 2011-2014 рр. із загальною вартістю у 25000 євро. Передбачалося, що заходи, запропоновані в рамках цього проекту, включатимуть надання експертної підтримки та забезпечення навчання працівників Секретаріату Урядового вповноваженого у справах ЄСПЛ щодо імплементації Конвенції 1950 р. і діяльності ЄСПЛ, і, зокрема, проведення додаткового навчання щодо відповідних стандартів.

Інший проект Плану дій 2011 р. «Посилення боротьби з жорстоким поводженням і безкарністю» мав здійснюватися на розвиток поточної Спільної програми ЄС та РЄ «Боротьба з жорстоким поводженням і безкарністю» та тривати з 1 липня 2011 р. до 31 грудня 2013 р. із прогнозованою часткою для України у 700000 євро. Джерелом обґрунтування проекту визначалися, серед іншого, рішення ЄСПЛ, в яких встановлено порушення з боку України в зв'язку з жорстоким поводженням і неналежним розслідуванням, та Інтерлакенська декларація. Заходи проекту включали «підготовку, видання та поширення національними мовами відповідних навчальних, освітньо-інформаційних матеріалів, включаючи прецедентну практику ЄСПЛ» [3].

План дій 2011 р. також передбачав здійснення проекту «Посилення професійної підготовки щодо Європейської конвенції з прав людини» з 1 лютого 2010 р. по 31 січня 2013 р. обсягом фінансування 150000 євро для України за рахунок регіональної програми

РЄ. Метою програми було визначено сприяння національним закладам навчання суддів і прокурорів в повній інтеграції Конвенції 1950 р. у їхні навчальні програми і практику базової і безперервної освіти, з урахуванням національної системи навчання та досвіду. Наслідком реалізації проекту передбачалася інтеграція типових навчальних програм з питань Конвенції 1950 р. в національні курси обов'язкової професійної підготовки суддів і прокурорів, з використанням методології та засобів, що забезпечують доступ до матеріалів та інструментів конвенції, включно з доступними в режимі онлайн.

Інший проект Плану дій 2011 р., «Забезпечення ефективної імплементації на національному рівні Європейської конвенції з прав людини ключовими групами правників» мав тривати з 1 червня 2011 р. по 31 травня 2014 р. із загальним кошторисом у 500000 євро. Метою проекту було визначено розширення застосування Конвенції 1950 р. ключовими групами фахівців у галузі права в їхній повсякденній роботі і сприяння зміцненню кадрового потенціалу національних навчальних закладів для забезпечення підготовки з питань конвенції; до джерел обґрунтування проекту було віднесено рішення ЄСПЛ, в яких встановлено порушення з боку України та Інтерлакенську декларацію. Заходи включатимуть ознайомчі візити до ЄСПЛ, підготовку і розповсюдження відповідних навчальних матеріалів [3].

Таким чином можна побачити, що програмне регулювання відповідних процесів з боку РЄ носить насамперед характер підтримки в Україні загальних освітніх проектів, які носять достатньо формальний характер із вкрай сумнівною кінцевою ефективністю. Водночас 1357 тис. євро, передбачені на вказані проекти протягом 2011-2013 рр., є порівнянною сумою, як ми далі побачимо, із коштами витрат державного бюджету на усі питання, пов'язані з співпрацею України та ЄСПЛ (5-10 % від щорічних бюджетних витрат).

На відміну від згаданих двосторонніх планів вимоги національних програмних актів з питань співпраці України та РЄ є більш рельєфними. Так, у Плані заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в РЄ, затвердженому указом Президента України від 20 січня 2006 р. № 39/2006 уряду України приписується забезпечити підготовку пропозицій до проекту Закону про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ та супроводження його у парламенті; МЗС України разом з Міністерством юстиції України (МЮУ) були визначені відпові-

дальними за підготовку ратифікації Україною Протоколу № 14 до Конвенції 1950 р.; ці заходи було передбачено Планом на виконання пп. 13.10 Резолюції ПАРЕ № 1466.

Додатково вказаним Планом заходів 2006 р. ставилися завдання МЮУ та Уповноваженому у справах дотримання Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, а саме:

- створити умови для виконання рішень ЄСПЛ, забезпечення права на подання індивідуальної заяви, сприяти реформуванню ЄСПЛ, для чого забезпечувати швидке та повне виконання рішень ЄСПЛ проти України в частині індивідуальних та загальних заходів відповідно до пп. 13.10 Резолюції ПАРЕ № 1466, пп. 2.4.2. Рекомендації ПАРЕ № 1722);

- забезпечувати дружнє врегулювання із заявниками до ЄСПЛ з питань, що є предметом розгляду ЄСПЛ, в повторюваних (аналогічних) справах [18].

Вказаний припис щодо дружнього регулювання можна зустріти й у Планах заходів, спрямованих на виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в РС, затверджених відповідно розпорядженням КМУ від 23 липня 2008 р. № 1002-р. та указом Президента України від 12 січня 2011 р. № 24/2011. Додатково План заходів 2008 р. ставив перед МЮУ та Урядовим уповноваженим у справах ЄСПЛ завдання щодо:

- систематичного проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з органами державної влади (щодо забезпечення реалізації права особи на безперешкодне подання заяви до ЄСПЛ) та із фізичними та юридичними особами (щодо порядку звернення до ЄСПЛ);

- підготовки пропозицій щодо вжиття заходів індивідуального та загального характеру стосовно кожного рішення, винесеного ЄСПЛ щодо країни, яким визнано факт порушення Конвенції 1950 р.; забезпечення своєчасного та повного виконання рішень ЄСПЛ.

План заходів 2011 р. також приписував МЮУ й іншим центральним органам виконавчої влади створити умови для виконання рішень Європейського Суду з прав людини, гарантувати права на подання індивідуальної заяви, забезпечувати належне виконання рішень ЄСПЛ проти України в частині індивідуальних та загальних заходів, знов-таки із посиланням на пп. 13.10 Резолюції ПАРЕ № 1466, пп. 2.4.2. Рекомендації ПАРЕ № 1722. Водночас жодного додаткового організаційного та фінансового забезпечення відпо-

відної діяльності Плани заходів 2006, 2008 та 2011 рр. не передбачали, на форми та прядок бюджетного фінансування не впливали та навіть не були корегованими з наведеними вище проектами РЄ в Україні, присвяченими питанням ЄСПЛ [18].

Варто вказати, що питання взаємодії з ЄСПЛ підіймаються й у програмних актах, присвячених співпраці України та ЄС. Зокрема, Заходи щодо виконання у 2006 році Плану дій Україна – ЄС, схвалені розпорядженням Кабінету Міністрів України (КМУ) від 27 квітня 2006 р. № 243-р містили припис МЮУ щодо ефективного виконання рішення ЄСПЛ через «вжиття заходів, спрямованих на забезпечення виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ»; аналогічні Заходи на 2007 рік, схвалені розпорядженням КМУ від 26 квітня 2007 р. № 238-р, також згадували про потребу ефективного виконання рішень ЄСПЛ, але конкретних пропозицій не містили [8].

У Порядку денному асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію, схваленому в ЄС 23 листопада 2009 р. у частині, присвяченій політичному діалогу в контексті питання «всебічного співробітництва з питань захисту прав людини і основних свобод», йдеться про продовження виконання Україною «рішень ЄСПЛ та сприяння подальшому розвитку його практики, як основного джерела міжнародного права з прав людини, за підтримки ЄС» [4]. Рішення РНБОУ від 12 березня 2013 р., введене в дію указом Президента № 127/2013, що містило перелік заходів з питань європейської інтеграції, приписувало, серед іншого, МЮУ вживати разом із іншими органами влади «заходів щодо забезпечення належного виконання в Україні рішень ЄСПЛ стосовно умов відбування покарання засудженими, надання їм медичної допомоги» [17].

У Плані першочергових заходів щодо інтеграції України до ЄС на 2013 рік, схваленому розпорядженням КМУ від 13 лютого 2013 р. № 73-р, МЮУ та іншим органам влади приписується, відповідно до закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «забезпечувати належне виконання рішень ЄСПЛ проти України в частині індивідуальних та загальних підходів та у разі необхідності подавати в установленому порядку відповідні пропозиції» [11].

Цікаво, але питання ЄСПЛ згадуються у програмах з питань співпраці України та НАТО. Зокрема, у Річних національних програмах на 2009 та 2010 роки з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору, затверджених

указами Президента України від 7 серпня 2009 р. № 600/2009 та від 3 лютого 2010 р. № 92/2010 відповідно у п. 1.1.1.3 «Захист прав і свобод людини» стисло описувався механізм співпраці України та ЄСПЛ і встановлювалася середньострокова ціль: «удосконалити порядок виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», без якоїсь її конкретизації. У Річних національних програмах співробітництва Україна – НАТО на 2011 та 2012 роки, затверджених указами Президента України від 13 квітня 2011 р. № 468/2011 та від 19 квітня 2012 р. № 273/2012 відповідно у аналогічному п. 1.1.1.3 вже не згадується про потребу в удосконаленні та стверджується, що «Україна забезпечує виконання своїх зобов'язань у частині реалізації рішень та застосування практики ЄСПЛ» [13].

Варто відзначити, що сьогодні в ключових програмних правових актах України питання ЄСПЛ не згадуються. Зокрема, остання чинна Державна програма економічного і соціального розвитку України на 2010 рік, схвалена законом від 20 травня 2010 № 2278-VI, у розділі 8 «Удосконалення діяльності правоохоронних та судових органів» не містила норм з питань ЄСПЛ. Запропонована потім інша модель, президентського програмного регулювання, втілена у формі Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» та щорічних Національних планів дій, схвалюваних з її впровадження, також не передбачала заходів з питань ЄСПЛ. Жодної спеціалізованої державної цільової програми (ДЦП) з питань діяльності ЄСПЛ сьогодні в Україні не схвалено. Водночас питання, пов'язані із діяльністю ЄСПЛ, підіймалися у низці концепцій ДЦП, схвалюваних в останні роки.

Так, Концепція ДЦП реформування Державної кримінально-виконавчої служби на період до 2017 року, схвалена розпорядженням КМУ від 26 листопада 2008 р. № 1511-р у власній аналітичній частині вказує, що «політика України у сфері кримінальних і кримінально-виконавчих правовідносин спрямовується на приведення їх у відповідність з рішенням ЄСПЛ у справах проти України щодо заборони катування». Концепція ДЦП формування системи безоплатної правової допомоги на 2013-2017 роки, схвалена розпорядженням КМУ від 4 липня 2012 р. № 435-р констатує, що «практика надання безоплатної правової допомоги в Україні залишається незадовільною, що призводить до прийняття численних рішень ЄСПЛ проти України в частині права на справедливий суд,

призначення захисника та забезпечення осіб безоплатною правовою допомогою» [21].

При цьому, як приклад, у концепції згадано декілька вирішених ЄСПЛ справ, а саме: «Бортник проти України» № 39528/04, «Нечипорук та Йонкало проти України» № 42310/04, «Балицький проти України» № 12793/03 як додаткове обґрунтування потреби утворення механізмів безоплатної правової допомоги. До очікуваних результатів виконання відповідної ДЦП її концепція віднесла сформування ефективної розгалуженої системи безоплатної правової допомоги, що забезпечить, серед іншого, «зменшення кількості звернень до ЄСПЛ щодо порушення Україною зобов'язань у сфері захисту прав людини, оскільки у національних інстанціях буде забезпечено доступ осіб до правової допомоги та справедливого судочинства» [21]. Втім, обидві ДЦП, схвалені за наведеними концепціями, жодних гадок про ЄСПЛ не містили.

Серед інших спеціалізованих програмних актів можна навести План заходів на 2006 рік із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, затверджений постановою КМУ від 18 березня 2006 р. № 359, який пропонував МЮ розробити відповідні зміни до законодавства «з урахуванням практики ЄСПЛ» [10]. Але більшість спеціалізованих програмних актів, де згадуються аспекти діяльності ЄСПЛ, стосуються аспектів удосконалення вітчизняної системи судоустрою та судочинства, хоча згадки про ЄСПЛ навіть у цих тематичних програмних актах слід визнати епізодичними.

Так, у Плані заходів на 2006 рік щодо вдосконалення судового устрою та забезпечення справедливого судочинства в Україні відповідно до європейських стандартів, затвердженому указом Президента України від 20 березня 2006 р. № 242/2006 про ЄСПЛ згадується лише у контексті потреби запровадження кваліфікаційного іспиту для суддів, складовим елементом якого мала бути перевірка знання практики ЄСПЛ [19].

Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затверджена указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006, у розділі VI також визначала за доцільне включення до конкурсу на посаду судді «обов'язкову перевірку рівня знань» щодо практики ЄСПЛ. Також ця концепція у розділах I та III посилялася на практику ЄСПЛ як на аргумент у питаннях удосконалення системи судочинства та скасування військових судів. До-

датково наведена концепція відзначала у розділі X, що «необхідно виробити ефективні механізми виконання ...рішень ЄСПЛ» [15], незважаючи на той факт, що на час схвалення концепції базовий закон «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV [5] у цій сфері вже діяв.

Додамо, що його схвалення, серед іншого, сприяло з'явленню у Національному плані дій із забезпечення належного виконання рішень судів, схваленому указом Президента України від 27 червня 2006 р. № 587/2006, припису МЮУ та Міністерству фінансів України (МФУ) до третього кварталу 2006 р. з метою забезпечення належного виконання рішень ЄСПЛ подати пропозиції щодо приведення нормативно-правових актів у відповідність із вимогами згаданого закону України та практикою ЄСПЛ [16].

Додатково слід вказати на План першочергових заходів щодо усунення недоліків системного характеру, що призводять до невиконання рішень національних судів, затверджений розпорядженням КМУ від 11 лютого 2010 р. № 222-р, який приписував МФУ та МЮУ протягом I кварталу 2010 р. передбачити у проекті закону про Державний бюджет України на 2010 р. кошти, необхідні для виплати відшкодування відповідно до пілотного рішення ЄСПЛ у справі «Іванов проти України» [12]. Варто вказати, що цей приклад зв'язку між загальними програмними актами та бюджетним процесом є виключенням з загальної тенденції, про що мова йтиме далі.

Певне значення у механізмах програмного регулювання процесів у сфері діяльності ЄСПЛ в Україні мають такі акти парламентського програмування, як порядки денні сесій Верховної Ради України (ВРУ), схвалювані її постановами. Аналіз питань, підготовлені до розгляду на пленарних засіданнях у період 2006-2013 рр. (тобто після схвалення чинного закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV, який регламентує питання виконання в Україні рішень та запровадження практики ЄСПЛ) свідчить про неодноразові спроби змін та/або удосконалення відповідних правових механізмів. Так, до Порядку денного другої сесії ВРУ п'ятого скликання (постанова ВРУ від 12 вересня 2006 р.) було включено депутатський проект № 2438 про виконання рішень ЄСПЛ (подавач – С. Головатий); у Порядку денному третьої сесії ВРУ п'ятого скликання (постанова ВРУ від 8 лютого 2007 р.) було включено урядовий законопроект № 2463 про внесення змін до закону «Про виконавче провадження» щодо виконання рішень ЄСПЛ. У Поряд-

ках денних третьої-шостої сесії ВРУ шостого скликання жодних законопроектів з питань, пов'язаних з ЄСПЛ, не містилося [20].

Втім, у Порядках денних сьомої та восьмої сесії ВРУ шостого скликання (постанови ВРУ від 7 вересня 2010 р. та від 1 лютого 2011 р. відповідно) згадувалося про урядовий законопроект № 6358 про внесення змін до закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV; цей проект було в цілому впроваджено у форму закону України від 15 березня 2011 р. № 3135-VI що стосувався удосконалення процедури компенсацій, встановленій законом від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV.

У 2012-2013 рр. Порядки денні сесій відображають зростання зацікавлення народних депутатів у перегляді закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. Так, Порядок денний десятої сесії ВРУ шостого скликання, схвалений постановою ВРУ від 7 лютого 2012 р., згадував про законопроекти № 9458 та № 9489 про внесення змін до закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV (подавач – С. Головатий). Порядок денний одинадцятої сесії ВРУ шостого скликання, схвалений постановою ВРУ від 6 вересня 2012 р. як знов вказує на законопроект № 9458, так і згадує депутатський проект закону № 10460 про внесення змін до закону № 3477-IV щодо прискорення виконання судових рішень (подавач – Л. Григорович) [20].

Цікаво, що Порядок денний другої сесії ВРУ сьомого скликання, схвалений постановою ВРУ від 2 квітня 2013 р., містив рекордну кількість законопроектів, що стосувалися ЄСПЛ, усі вони були висунутими шляхом депутатської ініціативи. Так, про внесення змін до закону № 3477-IV йшлося у законопроектах № 0928 та № 2237 (подавач – С. Лабазюк); низка законопроектів пропонувала альтернативний закону № 3477-IV правовий механізм шляхом внесення змін до низи законів України; це законопроекти № 2019 П. Петренка, № 2268 та № 2269 А. Яценюка та № 2306 О. Фельдмана. Крім того М. Катеринчуком було запропоновано проект постанови про виконання рішення ЄСПЛ у конкретній справі «Волков проти України» [20].

Вказані порядки денні свідчать про недоліки програмування законотворчості парламенту у цій сфері, адже вони не є пов'язаними із планами законотворчих робіт ВРУ (де згадок про законопроекти з проблем ЄСПЛ останні роки немає) та не призводять до реальних змін у відповідній нормативно-правовій базі. Також варто вказати на програмування законотворчості КМУ шляхом схвалення щорічних орієнтовних планів законопроектних робіт уряду. Зокрема,

згаданий вище урядовий законопроект № 6358 було фактично передбачено Орієнтовним планом законопроектних робіт на 2009 рік, схваленим розпорядженням КМУ від 18 лютого 2009 р. за № 116, його мало протягом року опрацювати МІОУ. Тим самим можна побачити, що процес внесення відповідних змін до закону № 3477-IV затягнувся три роки, що не можна визнати повністю ефективним, незважаючи на наявність елементів правового програмування вказаного процесу. Варто вказати, що Орієнтовний план законопроектної роботи на 2006 рік, схвалений постановою КМУ від 25 травня 2006 р., також передбачав законопроект № 87 про внесення змін законодавства щодо листування засуджених з ЄСПЛ [9].

Особливе значення у програмному правовому забезпеченні виконанні в Україні рішень ЄСПЛ має бюджетне програмування. Бюджетне програмування було запроваджено Бюджетним кодексом України 2001 р. та отримало подальший розвиток у Бюджетному кодексі 2010 р. Його нормативне відображення міститься у додатках № 3 до законів про Державний бюджет України (ДБУ) за відповідний рік, що визначають розподіл витрат ДБУ за бюджетними програмами [7]. З 2003 р. у вказаному додатку до ДБУ є бюджетна програма 3601150 0133, що у 2003-2005 рр. мала назву «Забезпечення захисту прав та інтересів України під час розгляду справ у закордонних юрисдикційних органах», яка з 2007 р. йменується, як «Забезпечення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України», фінансується із загального фонду державного бюджету (за обсягами щорічного фінансування див. таблицю 1), головним розпорядником бюджетних коштів визначено Міністерство юстиції України (МІОУ).

Цікаво, що фінансування виконання рішень ЄСПЛ в Україні знайшло своє відображення у програмах ДБУ пізніше та не одразу знайшло чітку нормативну форму. Відповідні витрати у ДБУ відображені з 2004 р.; у вказаному та наступному році вони полягали у програмі 3511280 0133 «Платежі на виконання рішень закордонних юрисдикційних органів, прийнятих за наслідками розгляду справ проти України» та здійснювалися із коштів резервного фонду Міністерства фінансів України (МФУ). З 2006 р., після відповідних змін у законодавстві головним розпорядником відповідних коштів було визначено МІОУ, вказана бюджетна програма, із збереженням власної назви, отримала код 3601170 0133, із фінансуванням з

загального фонду ДБУ у вигляді видатків споживання (за обсягами щорічного фінансування див. таблицю 1). Варто додати, що у 2008 р., за цією ж програмою, крім фінансування виконання рішень ЄСПЛ, здійснювалося погашення заборгованості із заробітної плати, належної для виплати, звільненим працівникам ДБПК «Атом-спецбуд» [7].

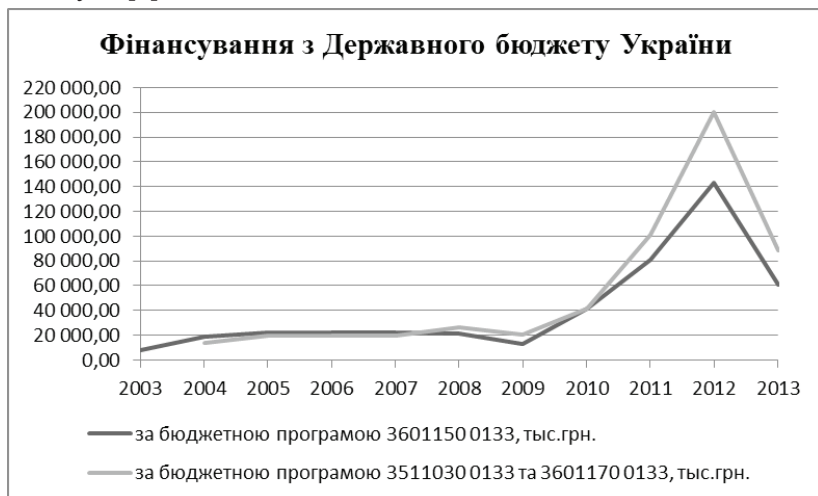

Табл. 1.

Принципи відображення бюджетних програм у ДБУ не дають змоги деталізувати відповідні витрати держави за напрямками та визначити їх ефективність; водночас відповідні відомості містяться у паспортах бюджетних програм, які схвалюються спільним наказом головного розпорядника бюджетних коштів та МФУ відповідно до вимог бюджетного законодавства. Цікаво зробити порівняльний аналіз паспорту заданої вище бюджетної програми 3601150 0133 за 2007 та 2012 роки відповідно [2]; [6].

Паспорт вказаної бюджетної програми 3601150 0133 на 2007 рік був схвалений наказом МЮУ та МФУ від 30 липня 2007 р. № 576/5/902, а на 2012 рік – наказом МЮУ та МФУ від 10 лютого 2012 р. № 235/5/142 (яким було схвалено паспорти усіх бюджетних програм МЮУ, зокрема й 3601170 0133). У цих паспортах Апарат МЮУ визначався, як відповідальний виконавець програми, при цьому паспорт вказував на законодавчі підстави щодо власного виконання; при цьому про певні державні цільові та інші програми

у паспортах 2007 та 2012 років не згадувалося. Метою бюджетної програми 2007 р. було визначено фінансування витрат, пов'язаних із забезпеченням прав та інтересів держави Україна під час розгляду справ у закордонних юрисдикційних органах та витрат, пов'язаних із забезпеченням представництва України під час розгляду справ у ЄСПЛ, завдання програми відповідний паспорт не містив.

Мета бюджетної програми мала інше формулювання, адже полягала у забезпеченні захисту прав та інтересів України у закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України та під час розгляду справ в ЄСПЛ. До завдань бюджетної програми вказаний паспорт відносив:

- фінансування витрат, пов'язаних із забезпеченням захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України;
- фінансування витрат, пов'язаних із забезпеченням заходів щодо представництва в ЄСПЛ;
- досудове урегулювання спорів, стосовно яких існує загроза пред'явлення іноземним суб'єктом позову до України та врегулювання спору шляхом примирення під час розгляду у закордонному юрисдикційному органі справи, учасником якої є Україна;
- недопущення неправомірних стягнень сум позовних вимог, заявлених іноземними суб'єктами, з державного бюджету України;
- забезпечення виконання зобов'язань, взятих державою Україна під час укладання міжнародних договорів;
- забезпечення прав та інтересів держави під час розгляду ЄСПЛ справ щодо України [6].

Цікавим є розподіл коштів програми у її паспорті за напрямками діяльності, адже паспорт 2007 р. передбачав виділити на «забезпечення прав та інтересів України під час розгляду справ у закордонних юрисдикційних органах» 92,3 % від загального обсягу коштів, а на забезпечення представництва України в ЄСПЛ – решту (7,7 %). Паспорт 2012 р. на «забезпечення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України» передбачав виділення 60,6 % від загального обсягу коштів програми, на забезпечення захисту прав та інтересів України в ЄСПЛ під час розгляду справ – лише 0,3 % від обсягу коштів, та

на погашення кредиторської заборгованості – решту у формі 39 % від бюджетного фінансування (а саме – 31 620,3 тис. грн.).

У паспорті бюджетної програми 2007 р., на відміну від паспорту 2012 р. було передбачено розподіл видатків за категоріями економічної класифікації (але без визначення відповідних сум коштів), на:

- придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки (код 1130);
- видатки на відрядження (код 1140);
- окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку (код 1172) [6].

Відповідно до вимог бюджетного законодавства обидві згадані паспорти бюджетних програм містили результативні показники, що характеризують їх виконання, з розподілом на показники затрат, продукту, ефективності та якості. У паспорті програми 2007 р. показники затрат було розподілено на 11 груп, а у паспорті 2012 р. – на 7 груп витрат з іншою їх класифікацією, хоча окремі напрямки залишилися в обох паспортах незмінними. Зокрема, у паспорті 2007 р. було передбачено 7,3 % від усіх витрат на «сплату обов'язкових реєстраційних, інших платежів та внесків, пов'язаних з витратами на відкриття та провадження у справах, які розглядаються у закордонних юрисдикційних органах», у паспорті 2012 р. такі витрати склали 5,9 %. [2]; [6].

У паспорті 2007 р. 2,25 % витрат було спрямовано на оплату відряджень уповноважених осіб центральних органів виконавчої влади, участі експертів та свідків під час урегулювання спорів та розгляду справ за участю України, ще 2,2 % витрат було призначено на оплату відряджень представників України на судові засідання, пов'язані з розглядом справ в ЄСПЛ, засідання комітетів Ради Європи, та на «відрядження працівників по Україні для збору інформації, вивчення обставин справи та життя визначених ЄСПЛ заходів». Останньої категорії витрат паспорт 2012 р. не передбачав, а на відрядження уповноважених осіб центральних органів виконавчої влади до ЄСПЛ у ньому передбачалося 0,1 % запланованих витрат.

Цікаво, що у паспорті 2007 р. на оплату послуг юридичних радників, примирювачів, фахівців, інших осіб, що залучаються до захисту прав та інтересів України в закордонних юрисдикційних органах, на підготовку відповідних «процесуальних документів та подання документальних доказів по справі» передбачалося витра-

тити 78,66 % усіх бюджетних витрат, у паспорті 2012 р. йшлося про 50,4 % витрат на ці потреби, включаючи витрати на іноземних фахівців та виключаючи витрати на підготовку процесуальних документів (які вочевидь за декілька років представники України у ЄСПЛ навчилися робити самостійно). Незважаючи на відносне зменшення долі цих витрат їх фізичний обсяг зріс з 17 736,8 тис. грн. у 2007 р. до 72 149,2 тис. грн. Певні невеликі видатки вказані паспорти передбачають для оплати видань «що стосується діяльності закордонних юрисдикційних органів» (0,02 % від витрат у паспорті 2007 р. та 0,003 % від витрат у паспорті 2012 р.). Аналогічну незначну частку у паспорті 2013 р. становили витрати на переклад, нотаріальні послуги та поштові відправлення й оплата послуг зв'язку (разом 0,2 %). Варто додати, що паспорт 2007 р. об'єднав у загальні групи витрат як пов'язані з перекладом та комунікацією, так і витрати, пов'язані з досудовим мирним та дружнім урегулюванням спорів (разом 7 % від витрат), а також на «користування юридичною базою даних закордонних юрисдикційних органів, закупівлю програмного забезпечення» (0,5 % від витрат) [2]; [6].

Також паспорт вказаної бюджетної програми 2007 р. містить такі витрати, відсутні у паспорті 2012 р., як «проведення комплексних аналітичних досліджень матеріалів спорів та справ, експертиз» (0,5 % витрат), «фінансування витрат, пов'язаних з організацією та забезпеченням захисту прав і контролем за захистом прав та інтересів України» 100,6 (ця вкрай невизначена стаття витрат склала 0,4 % від їх загального обсягу) та на «забезпечення діяльності архіву» 200,0 (0,9 % від усіх витрат). Підґрунтям для визнання правомірності витрат цих коштів, за порядком 2007 р., мали слугувати такі відомості:

- інформація, звіти та рішення закордонних юрисдикційних органів;
- звіти Департаменту представництва інтересів держави в судах України та в закордонних юрисдикційних органах МІОУ;
- звіти Секретаріату Урядового уповноваженого у справах ЄСПЛ;
- рішення Міжвідомчих робочих груп;
- рішення тендерного комітету;
- договори, рахунки;
- особисті рішення Міністра юстиції;
- угоди про врегулювання спору та про дружнє врегулювання тощо.

У паспорті 2012 р. до вказаних форм документальної звітності (з урахуванням змін назв відповідних структурних підрозділів МЮУ) було додано

- повідомлення/листи закордонних юрисдикційних органів;
- звіти про відрядження;
- висновки щодо доцільності витрат на оплату юридичних послуг, експертні висновки;
- акти наданих послуг, квитанції.

У частині розділу, що стосується продукту, отриманого внаслідок реалізації відповідної бюджетної програми, у паспортах 2007 та 2012 рр. відповідно містилися різноманітні кількісні показники, що відображають відповідну публічну активність представників України. Так, у паспорті 2007 р. передбачалося 10 випадків участі уповноважених службових осіб, експертів та свідків під час урегулювання спорів та розгляду справ (паспорт 2012 р. передбачав 8 таких випадків). Паспорт 2007 р. передбачав 10 випадків опрацювання позовних вимог позивачів, досудового врегулювання, вироблення стратегії захисту, у той час як паспорт 2012 р. передбачав вже 52 таких випадки.

У паспорті 2007 р. передбачалося 20, а у паспорті 2012 р. – 32 засідання Міжвідомчих робочих груп для координації заходів та підвищення взаємодії заінтересованих органів та організацій підготовки пропозицій з організаційно-правових, процедурних та інших питань. Паспорт 2007 р. передбачав підготовку 250 зауважень Уряду України у справах, що надходять на комунікацію Уряду України з ЄСПЛ, а паспорт 2012 р. передбачав 200 таких зауважень протягом року. Крім того, у паспорті 2007 р. йшлося про 10 судових засідань ЄСПЛ за участю представників України (паспорт 2012 р. такий кількісний показник не враховував) [2]; [6].

Паспорти бюджетних програм у вимірі показників ефективності бюджетного фінансування пропонували використовувати наступні параметри. Паспорт 2007 р. та паспорт 2012 р. встановлювали достатню ефективність бюджетного фінансування, якщо протягом року буде винесено 2 рішення ЄСПЛ на користь України, завдяки підготовці заперечень української сторони, 2 випадки досудового врегулювання спору або врегулювання спору шляхом примирення на користь України. У паспорті 2007 р. достатньо ефективним вважалося фінансування за умов 20 випадків викреслення заяв з реєстру справ ЄСПЛ та закриття провадження проти України протягом року (паспорт 2012 р. збільшив цей показник до

мінімуму в 40 випадків). У паспорті 2007 р. до показників ефективності фінансування також належав факт забезпечення захисту прав та інтересів Україна у закордонних юрисдикційних органах за 14 справами, неважливо від їх результату.

До показників якості бюджетного фінансування і паспорт 2007 р., і паспорт 2012 р. відносять зменшення розміру позовних вимог, визначеного заявниками на 60 %; доцільність саме такої цифри варто пояснити бажанням авторів паспортів вийти на самоопкупність бюджетної програми 3601150 0133, тобто витратити на діяльність по захисту інтересів України в ЄСПЛ менше, ніж витрачалося б на виплати за позовами проти України за умов відсутності такої діяльності [2]; [6].

Таку сталість вимог якості важко корелювати з ужорсточення іншої вимоги, адже якщо у 2007 р. паспорт програми вимагав досягнення 12,5 % справ, вирішення яких протягом року закінчилось на користь держави Україна (включаючи випадки досудового врегулювання спорів та примирення), то у паспорті 2012 р. містилася вимога щодо 28,6 % справ, вирішення яких мало закінчитися на користь України протягом року, вже не згадуючи про випадки досудового врегулювання та примирення. Також варто вказати, що у 2012 р. до критеріїв ефективності передбачалося погашення кредиторської заборгованості за минулі роки у 100 %, чим, до речі, варто пояснити рекордну для бюджетної програми 3601150 0133 суму фінансування у 2012 р. навіть на фоні загального зростання майже удвічі витрат за програмою 3601150 0133, починаючи з 2010 р.

У цілому аналіз показників паспортів вказаних бюджетних програм свідчить про їх штучний характер, зумовлений як врахуванням авторами цих програм практичної ситуації у ЄСПЛ та інших закордонних юрисдикційних структурах, так і їх власними міркуваннями з цього приводу. Також контроль за розподілом коштів істотно ускладнюється невизначеністю переліку закордонних юрисдикційних органів, крім ЄСПЛ, співпрацю з якими мають здійснювати органи України за ці кошти.

Також варто дослідити паспорт бюджетної програми 3601170 0133 на 2012 рік, затверджений вже згаданим наказом МЮУ та МФУ від 10 лютого 2012 р. № 235/5/142. За цим паспортом мета вказаної бюджетної програми полягала у здійсненні заходів, пов'язаних з виконанням рішень ЄСПЛ та закордонних юрисдикційних органів, прийнятих за наслідками розгляду справ проти України. Цікаво, що напрями використання бюджетних коштів пе-

редбачали здійснення платежів, пов'язаних з вжиттям заходів з виконання рішень ЄСПЛ проти України у обсязі 36,68 % від загальних витрат за програмою у вигляді 100762,9 тис. грн., але окремо вказали на витрати у вигляді погашення кредиторської заборгованості з виконання рішення ЄСПЛ у справі «ТПТК Кераміст проти України» (14,79 % від загальних витрат).

Окремо у паспорті передбачалося фінансування витрат, пов'язаних із забезпеченням перекладу та опублікуванням повних текстів рішень ЄСПЛ українською мовою спеціалізованим у питаннях практики ЄСПЛ юридичним виданням (900,0 тис. грн. або 0,9 % від загальних витрат). При цьому за програмою на решту її коштів також здійснювалося фінансування платежу за рішенням Арбітражного інституту торгової палати Стокгольму проти України у справі «Remington Worldwide Limited» № V (116/2008), рішенням Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів проти України у справі за позовом «Inmaris Perestrojka Maritime Service GmbH» та ін. № ARB/08/8, а також витрат, пов'язаних із забезпеченням перекладу повних текстів цих рішень закордонних юрисдикційних органів на українську мову та «інші послуги» (разом 47,64 % витрат за програмою, не пов'язаних із виконанням рішень ЄСПЛ). Водночас цікаво, що результативні показники вказаної бюджетної програми, за паспортом 2012 р., з платежів пов'язаних з вжиттям заходів з виконання рішень ЄСПЛ, окремо виділяють 1 000,0 тис. грн. на виконання рішень ЄСПЛ про затвердження угоди про дружнє врегулювання [2].

Інші результативні показники, зафіксовані у паспорті 2012 р., передбачають:

- 120 рішень, винесених закордонним юрисдикційним органом (ЄСПЛ) проти України протягом року,
- 15 рішень, за якими було затверджено угоду про дружнє врегулювання,
- 2 згадані рішення міжнародних арбітражів проти України,
- 1 рішення ЄСПЛ, за яким Україною погашено кредиторську заборгованість,
- 10 відряджень представників державних органів «для участі в засіданнях Комітету Міністрів РЄ для звітування про хід виконання Україною рішень ЄСПЛ та для участі у заходах органів РЄ»;
- поповнення та забезпечення функціонування одного веб-сайту;

– 20 тис. примірників спеціалізованого у питаннях практики ЄСПЛ юридичного видання, що має поширення у професійному середовищі правників, із публікацією повних текстів рішень ЄСПЛ.

Водночас критерії ефективності у паспорті цієї програми передбачають забезпечення судових, правоохоронних органів, органів юстиції та інших зацікавлених органів юридичним виданням у кількості 2890 примірників (при цьому є незрозумілою доля ще 17110 примірників, що мали бути виготовлені). Іншим критерієм ефективності паспорт визначає «недопущення стягнень з державного бюджету коштів в примусовому порядку у зв'язку із рішенням закордонного юрисдикційного органу, прийнятого проти України та відсотків, які нараховані за наслідками його прийняття» у двох випадках, не визначаючи, про які випадки йдеться. Показники якості паспорту бюджетної програми 3601170 0133 на 2012 рік передбачали 100 % виконання рішень ЄСПЛ, 60 % виконання рішень міжнародного арбітражного органу та 100 % погашення кредиторської заборгованості за попередні періоди [2].

Наведене дозволяє стверджувати, що чіткого бачення щодо мети витрачання вказаних коштів вказаний паспорт не бачить, майже ніякого зв'язку між рішеннями ЄСПЛ проти України та якимись діями загального характеру (крім відряджень, видання літератури та веб-сайту) вказана бюджетна програма не передбачає; фактично вона стає звичайним кошторисом поточних витрат загального фонду ДБУ із імітацією використання бюджетного програмування. Ускладнює ситуацію ув'язування у бюджетній програмі витрат, пов'язаних із виконанням рішень ЄСПЛ та виконання інших фінансових зобов'язань України, що, на відміну від практики ЄСПЛ, носять характер *ad hoc* та не потребують вжиття жодних організаційних заходів крім виділення коштів. Ускладнює ситуацію відсутність державних цільових програм, з якими є ув'язаною бюджетна програма 3601170 0133.

Отже, можна дійти наступних висновків. Форми та механізми правового програмного регулювання відносин у сфері взаємодії України та ЄСПЛ є варіативними, адже вони набувають закріплення як у національних програмних актах із питань співпраці України з РЄ, ЄС та НАТО (інтеграційних програмах), так і в бюджетних програмах ДБУ. Відсутність регламентації відповідної проблематики у ДЦП та програмах розвитку призводить до декларативності

відповідних норм інтеграційних програм, їх непідкріпленості кадрами, організаційними та фінансовими ресурсами.

Водночас бюджетне програмування з питань ЄСПЛ в таких умовах здійснюється з імітуванням програмного механізму, адже його мета, завдання та критерії ефективності, закріплені у паспортах відповідних програм, носять штучний та/або декларативний характер. Відповідна специфіка програмного регулювання є відображенням реальних завдань державної влади у цій сфері, що полягають:

- у забезпеченні позитивного зовнішнього іміджу України шляхом схвалення декларативних актів;
- у мінімізації, шляхом співпраці з ЄСПЛ, обсягу матеріальних стягнень за рішеннями ЄСПЛ проти України;
- у виплаті відповідних коштів з схваленими рішеннями ЄСПЛ, із збереженням організаційних механізмів, що сприяли порушенню прав, яке викликало це рішення ЄСПЛ.

Загальні заходи реагування на рішення ЄСПЛ на сьогодні не знаходять свого відображення у національних програмних актах України. Для певного виправлення такої ситуації доцільним слід вважати схвалення ДЦП «Запровадження в Україні стандартів Європейської конвенції про права людини 1950 р. та відповідної практики ЄСПЛ» на п'ятирічний період із визначенням МЮУ як її головного відповідального виконавця. Конструювання цієї ДЦП має стати предметом додаткових наукових досліджень.

Література

1. Інтерлакенська декларація від 19 лютого 2010 р.; URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a48
2. Паспорт бюджетної програми «Забезпечення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України» на 2012 рік; Паспорт бюджетної програми «Платежі на виконання рішень закордонних юрисдикційних органів, прийнятих за наслідками розгляду справ проти України» на 2012 рік, затверджені наказом Міністерства юстиції України, Міністерства фінансів України від 10 лютого 2012 р. № 235/5/142; URL: <http://www.minjust.gov.ua/39302>
3. План дій Ради Європи для України 2008-2011 від 25 червня 2008 р.; URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_929; План дій Ради Європи для України на 2011 – 2014 роки від 23 червня 2011 р.; URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_b25

4. Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію від 20 листопада 2009 р.; URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_990
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
6. Про внесення змін до паспорта бюджетної програми на 2007 рік: наказ Міністерства юстиції України, Міністерства фінансів України від 30.07.2007 № 576/5/902; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0576323-07>
7. Про Державний бюджет України на 2003 рік: Закон України від 26 грудня 2002 р. № 380-IV; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/380-15>; Про Державний бюджет України на 2004 рік: Закон України від 27 листопада 2003 р. № 1344-IV; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1344-15>; Про Державний бюджет України на 2005 рік: Закон України від 23 грудня 2004 р. № 2285-IV; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2285-15>; Про Державний бюджет України на 2006 рік: Закон України від 20 грудня 2005 р. № 3235-IV; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3235-15>; Про Державний бюджет України на 2007 рік: Закон України від 19 грудня 2006 р. № 489-V; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/489-16>; Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 28 грудня 2007 р. № 107-VI; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/107-17>; Про Державний бюджет України на 2009 рік: Закон України від 26 грудня 2008 р. № 835-VI <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/835-17>; Про Державний бюджет України на 2010 рік: Закон України від 27 квітня 2010 р. № 2154-VI; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2154-17>; Про Державний бюджет України на 2011 рік: Закон України від 23 грудня 2010 р. № 2857-VI; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2857-17>; Про Державний бюджет України на 2012 рік: Закон України від 22 грудня 2011 р. № 4282-VI; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4282-17>; Про Державний бюджет України на 2013 рік: Закон України від 6 грудня 2012 р. № 5515-VI; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>
8. Про затвердження заходів щодо виконання у 2006 році Плану дій Україна – ЄС: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2006 р. № 243-р; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/243-2006-р>; Про затвердження заходів щодо виконання у 2007 році Плану дій Україна – ЄС: розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2007 р. № 238-р; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/238-2007-р>
9. Про затвердження орієнтовного плану законопроектної роботи на 2006 рік: постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2006 р. № 747; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/747-2006-п>; Про затвердження орієнтовного плану законопроектних робіт на 2009 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2009 р. № 185-р; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/185-2009-п>

10. Про затвердження плану заходів на 2006 рік із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму: постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2006 р. № 359; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/359-2006-p>
11. Про затвердження плану першочергових заходів щодо інтеграції України до Європейського Союзу на 2013 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2013 р. № 73-р; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/73-2013-p>
12. Про затвердження плану першочергових заходів щодо усунення недоліків системного характеру, що призводять до невиконання рішень національних судів: розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 р. № 222-р; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/222-2010-p>
13. Про затвердження Річної національної програми на 2009 рік з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору: указ Президента України від 7 серпня 2009 р. № 600/2009; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/600/2009>; Про затвердження Річної національної програми на 2010 рік з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору: указ Президента України від; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/92/2010>; Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2011 рік: указ Президента України від 13 квітня 2011 р. № 468/2011; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/468/2011>; Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2012 рік: указ Президента України від 19 квітня 2012 р. № 273/2012; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/273/2012>
15. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: указ Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>
16. Про Національний план дій із забезпечення належного виконання рішень судів: указ Президента України від 27 червня 2006 р. № 587/2006; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/587/2006>
17. Про невідкладні заходи щодо європейської інтеграції України: рішення Ради національної безпеки та оборони України від 12 березня 2013 р.; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001525-13>
18. Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи: указ Президента України від 20 січня 2006 р. № 39/2006; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/39/2006>; Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи: указ Президента України від 12 січня 2011 р. № 24/2011; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/24/2011>; Про затвердження плану заходів, спрямованих на виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства

- в Раді Європи: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р. № 1002-р; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1002-2008-p>
19. Про План заходів на 2006 рік щодо вдосконалення судового устрою та забезпечення справедливого судочинства в Україні відповідно до європейських стандартів: указ Президента України від 20 березня 2006 р. № 242/2006; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/242/2006>
20. Про порядок денний другої сесії Верховної Ради України п'ятого скликання: постанова Верховної Ради України від 12 вересня 2006 р. № 90-V; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/90-16>; Про порядок денний третьої сесії Верховної Ради України п'ятого скликання: постанова Верховної Ради України від 8 лютого 2007 р. № 619-V; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/619-16>; Про порядок денний сьомої сесії Верховної Ради України шостого скликання: постанова Верховної Ради України від 7 вересня 2010 р. № 2494-VI; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2494-17>; Про порядок денний восьмої сесії Верховної Ради України шостого скликання: постанова Верховної Ради України від 1 лютого 2011 р. № 2951-VI; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2951-17>; Про порядок денний другої сесії Верховної Ради України сьомого скликання: постанова Верховної Ради України від 2 квітня 2013 р. № 158-VII; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/158-18>; Про порядок денний одинадцятої сесії Верховної Ради України шостого скликання: постанова Верховної Ради України від 6 вересня 2012 р. № 5199-VI; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5199-17>; Про порядок денний десятої сесії Верховної Ради України шостого скликання: постанова Верховної Ради України від 7 лютого 2012 р. № 4344-VI; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4344-17>
21. Про схвалення Концепції Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на період до 2017 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 р. № 1511-р; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1511-2008-p>; Про схвалення Концепції Державної цільової програми формування системи безоплатної правової допомоги на 2013-2017 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 липня 2012 р. № 435-р; URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-2012-p>